

УДК 347.2:346.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.55>

ДО ПИТАННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Вашкович В. В.,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри господарського права**ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ORCID: 0000-0001-5726-5374

Бисага Ю.Ю.,*аспірант 3 року навчання**ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Вашкович В.В., Бисага Ю.Ю. До питання теоретико-правових основ захисту майнових прав суб'єктів господарювання.

Вказується, закріпивши у статті 42 Конституції України право на провадження підприємницької діяльності, не забороненої законом [1], Українська держава прийняла на себе суттєве зобов'язання щодо забезпечення захисту даного права, а також супутніх прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. Слід також наголосити, що об'єктом правового захисту виступають не лише конституційні та суб'єктивні права, деталізовані в різних правових галузях, але й охоронюваний законом інтерес (законний інтерес) господарюючих суб'єктів як окремий предмет правової охорони.

Актуальність дослідження полягає в тому, що на сьогоднішній день захист прав та інтересів суб'єктів господарювання безумовно виступає одним з найважливіших завдань держави у сфері забезпечення розвитку підприємницької діяльності та здійснення сталого розвитку економіки України.

Захист прав та інтересів здійснюється за допомогою певних способів захисту, які виступають передбаченими законом діями, що безпосередньо спрямовані на захист прав. У науці розрізняють так звані «юрисдикційні» та «неюрисдикційні» форми (способи) захисту порушених прав. До юрисдикційних слід відносити форми захисту, які побудовані на зверненні уповноваженого суб'єкта до державного чи громадського органу, який наділено певною компетенцією щодо уповноваженого суб'єкта та особи, яка, на думку останнього, порушує його право.

Захист прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності в Україні регламентовано на найвищому рівні, шляхом закріплення у Конституції України права на здійснення підприємницької діяльності, що не заборонена законом.

Тому, дослідження способів, за допомогою яких суб'єкти підприємницької діяльності можуть здійснити захист своїх майнових прав (як самостійно, так і за зверненням до відповідних інституцій) набуває особливого значення, адже декларативне проголошення права набуває свого змістовного значення лише в процесі своєї реалізації, що і показує здатність держави до врегулювання даних суспільних відносин та захисту прав фізичних та юридичних осіб – суб'єктів господарювання.

Ключові слова: конституція, підприємницька діяльність, право власності, економічна система, права людини, економічні права людини, право на підприємницьку діяльність.

Vashkovich V.V., Bysaga Yu.Yu. On the issue of theoretical and legal foundations of protection of property rights of business entities.

It is indicated that by enshrining in Article 42 of the Constitution of Ukraine the right to conduct entrepreneurial activity not prohibited by law [1], the Ukrainian state has assumed a significant obligation to ensure the protection of this right, as well as related rights and legitimate interests of business entities. It should also be emphasized that the object of legal protection is not only constitutional and subjective rights detailed in various legal branches, but also the legally protected interest (legitimate interest) of business entities as a separate subject of legal protection.

The relevance of the study lies in the fact that today the protection of the rights and interests of business entities is undoubtedly one of the most important tasks of the state in the field of ensuring the development of entrepreneurial activity and the implementation of sustainable development of the economy of Ukraine.

The protection of rights and interests is carried out using certain methods of protection, which are actions provided for by law and directly aimed at protecting rights. In science, the so-called «jurisdictional» and «non-jurisdictional» forms (methods) of protecting violated rights are distinguished. Jurisdictional forms of protection should include those that are based on the appeal of an authorized entity to a state or public body that is endowed with certain competence in relation to the authorized entity and the person who, in the opinion of the latter, violates his right.

The protection of the rights and interests of business entities in Ukraine is regulated at the highest level, by enshrining in the Constitution of Ukraine the right to engage in business activities that are not prohibited by law.

Therefore, the study of the ways in which business entities can protect their property rights (both independently and by contacting the relevant institutions) is of particular importance, because the declarative proclamation of the right acquires its substantive meaning only in the process of its implementation, which shows the ability of the state to regulate these social relations and protect the rights of individuals and legal entities – business entities.

Key words: constitution, entrepreneurial activity, property rights, economic system, human rights, economic human rights, right to entrepreneurial activity.

Постановка проблеми. Захист прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності в Україні регламентовано на найвищому рівні, шляхом закріплення у Конституції України права на здійснення підприємницької діяльності, що не заборонена законом.

Тому, дослідження способів, за допомогою яких суб'єкти підприємницької діяльності можуть здійснити захист своїх майнових прав (як самостійно, так і за зверненням до відповідних інституцій) набуває особливого значення, адже декларативне проголошення права набуває свого змістовного значення лише в процесі своєї реалізації, що і показує здатність держави до врегулювання даних суспільних відносин та захисту прав фізичних та юридичних осіб – суб'єктів господарювання.

Способи, за допомогою яких суб'єкти господарювання можуть захистити свої права та законні інтереси є різноманітними та багатоаспектними. До них належать, як захист таких прав у судах різних інстанцій, так і звернення до державних органів, а також вирішення питань щодо врегулювань спірних питань за допомогою звернення до незалежних медіаторів або самозахист прав.

Метою дослідження є спроба визначити основні способи захисту майнових прав суб'єктів господарювання, дослідити сутність захисту прав суб'єктів господарювання та виокремити види такого захисту.

Аналіз наукових джерел. Теоретико-правові основи захисту майнових прав суб'єктів господарювання привертають значну увагу вітчизняних та зарубіжних науковців, що зумовлено важливістю даного правового інституту для забезпечення ефективного функціонування ринкової економіки.

Фундаментальні засади правового регулювання майнових відносин у господарській сфері досліджували такі провідні вчені-правознавці, як В.К. Макутов, В.С. Щербина, О.М. Вінник, Д.В. Задихайло, О.П. Подцерковний, які сформулювали концептуальні підходи до розуміння природи майнових прав господарюючих суб'єктів та механізмів їх захисту.

Питання захисту майнових прав у цивільно-правовій площині ґрунтовно розробляли Н.С. Кузнєцова, О.В. Дзера, І.В. Спасибо-Фатєєва, С.О. Харитонов, які визначили загальні принципи та способи захисту суб'єктивних майнових прав, що мають важливе значення для господарських правовідносин.

Сучасні дослідження проблематики захисту майнових прав суб'єктів господарювання представлені у працях О.Р. Кібенко, А.Г. Бобкової, В.А. Устименка, О.М. Коротуна, які аналізують актуальні виклики та перспективи вдосконалення правових механізмів захисту в умовах трансформації економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Починаючи розгляд даного питання перш за все варто зазначити те, що встановлюючи у ст. 42 Конституції України право на здійснення підприємницької діяльності не забороненої законом [1], Українська держава взяла на себе важливе зобов'язання щодо захисту цього права, а також інших прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, які виходять з нього. Також варто зазначити те, що захисту підлягають не тільки права, конституційні та суб'єктивні, конкретизовані у різних галузях права, а й охоронюваний законом інтерес (законний інтерес) суб'єктів господарювання як самостійний об'єкт захисту.

На відміну від суб'єктивного права, яке надає носію налагоджений механізм реалізації можливості, визнаної нормою об'єктивного права, інтерес виражений лише в загальних обрисах. Як відзначається практично всіма науковцями, інтерес не може суперечити нормам законодавства. Інтерес

може бути підтверджений принципами господарсько-правового регулювання. Акти законодавства і локальні джерела права визначають інтерес як об'єкт захисту поряд із суб'єктивним правом, але ніколи – замість або як взаємозамінний термін [2, с. 25-26].

Охоронювані законом інтереси – це правове явище, якому притаманні наступні ознаки:

- а) не може суперечити загальним засадам права;
- б) виходить за межі змісту суб'єктивного права;
- в) не опосередковане правовими нормами;
- г) має на меті задоволення соціально-економічних потреб;
- д) означає прагнення (не юридичну можливість) до користування у межах правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом;
- е) реалізується у правовідносинах;
- є) є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони [3, с. 131].

Переходячи безпосередньо до захисту прав та законних інтересів, зазначимо, що у загальній теорії права під захистом права, як правило, розуміється державно-примусова діяльність, спрямована на відновлення порушеного права суб'єкта правовідносин та забезпечення виконання юридичного обов'язку зобов'язаною стороною [4, с. 63].

До того ж, слід зазначити, що під захистом у рамках господарського права розуміємо сукупність способів (заходів), які застосовуються до порушників господарських правовідносин. У матеріально-правовому розумінні – це норми господарського права, що визначають форми, способи і терміни відновлення порушених прав та інтересів, захист їх від порушень у майбутньому. У процесуально-правовому значенні це – діяльність, за допомогою якої досягається необхідний ефект щодо реалізації прав і обов'язків: відновлення можливості учасника відносин діяти в межах його правосуб'єктності; володіти, користуватися, розпоряджатися майном; вступати у відносини і реалізовувати права, що впливають з них, тощо. Зміст процесуальної сторони інституту захисту права складає правозастосовна діяльність, здійснювана у формах і способами, встановленими законом, з метою відновлення порушеного права та інтересу, впливу на правопорушника і запобігання правопорушенням у майбутньому. Діючи на підставі матеріальних норм права, суб'єкт самостійно або за допомогою компетентних органів установлює власні права і кореспондуючі їм обов'язки суб'єктів господарських відносин, які не визнають або порушують його права та законні інтереси [5, с. 42].

Також поняття захисту прав суб'єктів господарювання (та споживачів) пропонують визначати, як введення в дію системи правових та організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації прав цих суб'єктів та недопущення їх порушень [6].

Господарсько-правовий захист прав господарюючих суб'єктів переслідує дві основні цілі. З одного боку – забезпечити безпеку від несприятливих дій зі сторони інших учасників ринкових відносин, які займають поряд з ним рівне становище. З іншого боку – попередити, а можливо й усунути вже на початковій стадії порушення його прав у відносинах, де стороною виступає держава в особі органів, наділених владними повноваженнями. Метою захисних заходів є встановлення балансу інтересів держави та суб'єктів господарювання [2, с. 25].

Розвиваючи відомі наукові погляди на проблеми правового захисту, необхідно зазначити, що цей інститут згідно з вкладеним у нього змістом є багатофункціональною юридичною системою, яка охоплює як матеріальну, так і процесуальну сторону відновлення права, порушеного неправомірними діями. Пусковим механізмом для включення правових інструментів захисту є порушення, невизнання чи оспорування прав учасників господарських відносин. Уся процедура їх застосування супроводжується процесуально дозованими порціями легітимізованого державою впливу на порушника прав, завершальним етапом якої виступає запровадження заходів примушування до дотримання встановленого законом порядку ведення господарської діяльності [7, с. 2].

Порушення права пов'язано з позбавленням його володільця можливості здійснити (реалізувати) своє право повністю або частково. Під порушенням права слід розуміти такий стан суб'єктивного права, при якому воно зазнавало протиправного впливу з боку правопорушника, внаслідок якого суб'єктивне право уповноваженої особи зазнало зменшення або ліквідації як такого. Порушення права пов'язане з позбавленням його носія можливості здійснити, реалізувати своє право повністю або частково. При оспоренні або невизнанні права виникає невизначеність у праві, викликана поведінкою іншої особи. Таким чином, порушення, невизнання або оспорення суб'єктивного права є підставою для звернення особи за захистом свого права із застосуванням відповідного способу захисту [8].

Захист прав та інтересів здійснюється за допомогою певних способів захисту, які виступають передбаченими законом діями, які безпосередньо спрямовані на захист прав. При цьому, спосіб захисту є кінцевим актом захисту у вигляді матеріально-правових дій, або юрисдикційних дій, з усунення перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав чи припинення правопорушень, поновлення положення, що існувало до порушення [9, с. 9-10].

У науці розрізняють так звані «юрисдикційні» та «неюрисдикційні» форми (способи) захисту порушених прав. До юрисдикційних слід відносити форми захисту, які побудовані на зверненні уповноваженого суб'єкта до державного чи громадського органу, який наділено певною компетенцією щодо уповноваженого суб'єкта та особи, яка, на думку останнього, порушує його право. Вочевидь, юрисдикційним формам захисту прав притаманний і обов'язковий характер рішення, що виноситься зазначеним органом по суті звернення. Навпаки ж, неюрисдикційними формами захисту можна визнати дії самого уповноваженого суб'єкта (наприклад, самозахист прав) або звернення до певної особи, органу чи організації, що не мають впливу на учасників спору та рішення яких не матиме для них обов'язкового характеру (прикладом може виступати звернення до медіатора або використання інших альтернативних процедур вирішення спорів) [10, с. 70-71].

Для підприємців нерідко проблемою є правильний вибір та ефективне використання і застосування передбачених законодавством засобів захисту — тих правових засобів, за допомогою яких можна запобігти, припинити, усунути порушення прав. Щоб змусити або спонукати правопорушника припинити дії, які порушують право підприємця, або запобігти таким діям, необхідно знати положення законодавства, що регулює різні засоби захисту, і вміти їх застосовувати, бо саме від знання законодавства і вміння захищати свої права та інтереси залежить успіх та результат діяльності підприємців. Часто права суб'єктів підприємницької діяльності порушуються через незаконне втручання в їхню діяльність державних органів, особливо органів державної податкової служби та інших контролюючих органів [11].

Відповідно до ст. 20 Господарського кодексу України, держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються шляхом:

- визнання наявності або відсутності прав;
- визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом;
- відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання;
- припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;
- присудження до виконання обов'язку в натурі;
- відшкодування збитків;
- застосування штрафних санкцій;
- застосування оперативно-господарських санкцій;
- застосування адміністративно-господарських санкцій;
- установлення, зміни і припинення господарських правовідносин;
- іншими способами, передбаченими законом [12].

У теорії права відсутня однозначність думок щодо видів форм захисту. Так, наприклад, одні науковці виділяють досудову, позасудову, судову форми захисту, інші – судову, альтернативну, нотаріальну [13, с. 20].

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження, зауважимо, що захист прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності в Україні регламентовано на найвищому рівні, шляхом закріплення у Конституції України права на здійснення підприємницької діяльності, що не заборонена законом. Враховуючи, що це право є базовим для суб'єкта підприємницької діяльності, з нього випливають всі інші права та законні інтереси останнього.

Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання доречно визначити як введення в дію системи правових та організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації прав цих суб'єктів та недопущення їх порушен

Захист прав та інтересів здійснюється за допомогою певних способів захисту, які виступають передбаченими законом діями, що безпосередньо спрямовані на захист прав. У науці розрізняють так звані «юрисдикційні» та «неюрисдикційні» форми (способи) захисту порушених прав. До юрисдикційних слід відносити форми захисту, які побудовані на зверненні уповноваженого суб'єкта до державного чи громадського органу, який наділено певною компетенцією щодо уповноваженого суб'єкта та особи, яка, на думку останнього, порушує його право. Вочевидь, юрисдикційним формам захисту прав притаманний і обов'язковий характер рішення, що виноситься зазначеним органом по суті звернення. Навпаки ж, неюрисдикційними формами захисту можна визнати дії самого уповноваженого суб'єкта (наприклад, самозахист прав) або звернення до певної особи, органу чи організації, що не мають впливу на учасників спору та рішення яких не матиме для них

обов'язкового характеру (прикладом може виступати звернення до медіатора або використання інших альтернативних процедур вирішення спорів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. Ст. 141.
2. Петруня В.В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Одеса, 2019. 221 с.
3. Чепис О.І. Охоронюваний законом інтерес у цивільному праві: поняття та структура. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 1. С. 129–134.
4. Беяневич О. Про форми захисту прав суб'єктів господарювання. *Науково-практичний журнал «Українське комерційне право»*. 2007. № 8. С. 62–69.
5. Кучеренко А.В. Конституційне право людини на підприємництво. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля: Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 2 (5). С. 38–44.
6. Лісніча Т.В. Особливості господарсько-правового захисту прав суб'єктів господарювання. *Часопис з юридичних наук*. 2014. URL: <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1685>.
7. Григорчук М.В. Захист прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 1 (11). С. 1–13.
8. Постанова Вищого Господарського Суду України від 10.03.2017 року у справі № 910/21737/15. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vgsu_vid_10_03_2017_roku_u_spravi_910_21737_15.
9. Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. СПб., 1998. 56 с.
10. Кот О. Захист прав суб'єктів підприємництва в третейських судах. *Науково-практичний журнал «Українське комерційне право»*. 2007. № 8. С. 70–78.
11. Рум'янцева В.В. Проблеми захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в господарських судах України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1956.
12. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
13. Ніколенко Л.М. Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання в умовах реформування законодавства. *Економіка та право*. 2017. № 2 (47). С. 19–24.